

Народна библиотека Србије, Београд

DOI 10.5937/kultura2067154B

УДК 061.27(497.11)

304.442(497.11)

130.2

оригиналан научни рад

---

# СУДБИНА ЛЕГАТА КАО ЗНАК КРИЗЕ СРПСКОГ ДРУШТВА

---

**Сажетак:** *Постављамо акциону основу за израду стратегије грађења савременог концепта легата у оквиру културне политике Републике Србије. Унапређење сфере легатства и задужбинарске делатности уопште као вида културног наслеђа од непроцењивог је значаја за културну политику РС. Као нераскидиви сегмент свеопште културне матрице, легати деле судбину друштва као и изазове с којима се музеји, галерије, библиотеке и архиви данас суочавају. На основу сагледане слике легатства у Србији, мапирани смо кључне проблеме у овој сфери делатности у којој је, поред осталог, неопходно установити један општи законски оквир којим би се регулисала компликована материја легатства на територији целе државе и којим би се обухватио цео комплекс потешкоћа, питања и дилема с којима се легатори и легатарии сусрећу. Дефинисање културне политике је предуслов, темељ за даље разрешавање свих проблема и питања везаних између осталог и за легате.*

**Кључне речи:** *филантропија, задужбинарство, легати, колекционарство, културно наслеђе, културна политика Републике Србије*

## Увод<sup>1</sup>

Од настанка српске државе на овим просторима низали су се добротвори, дародавци, хуманисти који су били спремни да оставе своје богатство у наслеђе генерацијама које долазе. У средњем веку зидале су се цркве и манастири а касније, у 19. веку нарочито, богати и учени људи остављали су српском народу своје задужбине, школе, палате. Легати сведоче о значајној културној традицији као и о знаменитим,

---

<sup>1</sup> Рад је настао на основу моје докторске дисертације „Легати у културној политици Републике Србије,” одбрањене 15. јула 2020. године на Факултету политичких наука Београдског универзитета.

---

часним људима који су допринели општем напретку одлучивши да своје колекције или заоставштину поклоне на добробит свима. Прва половина 20. века била је златно доба за легате у Србији. Данас смо у ситуацији да држава више није та која може да се стара о сваком културном добру како ваља, а појединци који би то требало да раде више – једноставно немају осећај за то.

Морамо посебно нагласити да се под легатом у културолошком смислу (легати у култури) подразумевају сви поклони остављени институцијама, па и они упућени тестаментом. И генерално, у музејима, библиотекама, архивима, кинотеци – свугде се говорећи о легатима мисли пре свега на поклоњену грађу. У пракси је постало сасвим уобичајено да су легати све поклоњене колекције (некад чак и збирке примљене откупом).

Функционисање сфере легатства посматрамо обједињене у свим баштинским установама – музејима, библиотекама, архивима и кинотеци – које се све чешће позивају на заједничку друштвену мисију и заједничке вредности. Баштинске институције су природни партнери, служе заједници на сличне начине, штите културно и историјско наслеђе и обезбеђују доступност информација.

Разлози покретања питања легата су практични и културолошки. Практични су у недостатку простора у музејима који их из тих разлога не могу ни примати, ни *lege artis* чувати. Последњи је тренутак да се у земљи задрже драгоцене збирке, често од изузетног значаја, пре него што се наслеђем и продајом изделе, распу и на легалан или илегалан начин напусте земљу. Културолошки разлози су у потреби њихове потпуније евиденције и обраде, као и у подстицању власника да их уступају друштву које прима моралну обавезу да их изложи, обради и публикује.

Унапређење сфере легатства и задужбинарске делатности уопште као вида културног наслеђа од непроцењивог је значаја за културну политику Републике Србије. Пре свега, легати немају адекватну системску (законску, друштвену, финансијску) подршку будући да нема ни подзаконских аката којима би се регулисало функционисање установа културе (пре свега музеја). Друга нелогичност која омета систематично регулисање ове материје је у томе што су легати под надлежношћу градске управе, док задужбине и фондације води републичко законодавство, па је тиме ова област неприродно ресорно раздвојена.

У Закону о култури Републике Србије стоји да се Република Србија „стара о остваривању општег интереса у култури и

о спровођењу културне политике као скупа циљева и мера подстицања културног развоја<sup>2</sup>, а општи интерес у култури обухвата, између осталог, и „регулisaње и подстицање тржишта уметничких дела, спонзорисања, меценатства и донаторства у култури“<sup>3</sup>. Културни програми и пројекти установа културе финансирају се, између осталог, „из прихода остварених од легата, донација, спонзорства.“<sup>4</sup>

У условима „ускотрачне транзиције у Србији,<sup>5</sup> култура није одређена као референтни оквир изван којег се не може конституисати ниједан друштвени однос нити индивидуално понашање чланова друштва. Културни обрасци нису дефинисани као „смисаони оквир оријентације и интеграције једне заједнице“, те није разрађен ни корпус закона који би деловали као систем подстицања, омогућавања и регулisaња добротворног понашања појединаца, група и корпорација<sup>6</sup>. На питање како је могуће у транзиционом периоду круцијалних друштвених и својинских промена рачунати на филантропију појединаца и корпорација, Милена Драгићевић Шеших одговара: „Код нас и оно што је била традиција задужбинарства угашено је презиром државе према филантропији, која је национализовала филантропски поклоњене институције и касније није показала према њима респект.“<sup>7</sup>

Осим општељудских и стручних норми, у овом тренутку не постоји оптимална законска основа која би детерминисала што је могуће више миран и сигуран ток легатства за обе заинтересоване стране. Легатство, по својој природи, представља премошћавање између пропадања и очувања, приватног и јавног, прошлог и будућег... Да ли је култури Србије са садашњим и будућим легатима потребно стварање проблема или задобијање богатства?

Говорећи о позитивним аспектима рада легата у Републици Србији, ослањамо се, једним делом, на текст Јасне Јованов

---

2 Закон о култури, Сл. гласник РС бр. 72/09, 13/16, 30/16, чл. 1, (ПДФ формат), доступно на: [www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2016/2009-15%20lat.pdf](http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/lat/pdf/zakoni/2016/2009-15%20lat.pdf)

3 Исто: чл. 6.

4 Исто: чл. 10.

5 Видети: Голубовић, З. Културни предуслови демократске транзиције, у: *Култура и развој*, (2004), Београд: Центар за економска истраживања Института друштвених наука, стр. 105.

6 Видети: Голубовић, З. и Јарић, И. (2010) *Култура и преображај Србије: вредносна усмерења грађана у променама после 2000*, Београд: Службени гласник, стр. 28.

7 Видети: Вулићевић, М. (20. март 2009) Култура се учи доживотно, Политика. Доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/79854/Kulturni-dodatak/Kultura-se-uci-dozivotno>.

*Легати у Србији*<sup>8</sup>. Легатство као значајан вид богаћења музејских, библиотечких и архивских фондова треба озбиљно узети у обзир приликом конципирања културне политике у Републици Србији будући да чин даривања или завештавања имовине на добробит друштвене заједнице представља племенит циљ којим се показује брига за очување традиције; он омогућава да се попуне фондови музеја и сродних институција предметима до којих ове установе из различитих разлога не могу да дођу куповином, па самим тим углавном нису у могућности да воде политику систематског откупа и попуњавања збирки. У сваком случају је позитивно да се рад појединих непокретних легата веже за релевантно место, јер тако долази до проширивања знања локалне заједнице о њиховим значајним суграђанима. Оваква пракса уједно омогућава децентрализацију и деметрополизацију културе, односно, измештање из центра, што ствара могућност да легат функционише као нека врста локалног или територијалног културног центра.

### *Проблеми у области рада легата*

Миодраг Б. Протић, један од заговорника и иницијатора формирања Куће легата, овако осликава легатство у Србији у својим мемоарима (2009)<sup>9</sup>: „У Врњачкој Бањи сам скицирао проблем завештања, легата, и посебно легат Марка Ристића... Тек у њој сам судбину легата разумео као знак кризе српског друштва. Они готово програмски нису део просветног система. У свету супротно – понекад су музеји, а свагда њихова допуна, прилог (допринос) културном идентитету. А наши заборављени, нестали... Културна политика не само да их није укључила у систем васпитања, већ често ни сачувала. Зашто? На то питање могу одговорити информативни и истраживачки медији... И олакшати разумевање гашења традиције завештања 19. и прве половине 20. века.”

На основу сагледане слике легатства у Србији, мапираћемо кључне проблеме у овој сфери делатности: с легатом се, неретко, не поступа у складу с вољом оставиоца нити се поштују одредбе уговора о поклону или тестаменталне изјаве; законски нису јасно дефинисани критеријуми прихватања легата; простор, који је жељом дародавца или уговором намењен искључиво чувању и излагању легата, неретко, запустен је и као такав неподесан за излагање уметничких дела;

---

8 Упоредити: Јованов, Ј. (2010) *Легати у Србији, Рад музеја Војводине*, бр. 52, Нови Сад: Музеј Војводине, стр. 257–269.

9 Протић, М. Б. (2009) *Нојева барка 3*, Београд: СКЗ (Глава двадесета-Надреална судбина београдског надреализма – Легати, Легат Марка Ристића), стр. 99–104.

---

захтеви легатора које није могуће остварити доводе до маратонских судских спорова; садржина легата није пописана, нити заведена у улазну инвентарну књигу; предмети нису музеолошки обрађени; легат није публикован (са текстом тестаменталне воље или уговора о поклону, фотографијом и биографијом легатора); предмети су у лошем стању, без конзерваторске заштите; легат постоји у наменском простору али је затворен за посетиоце.<sup>10</sup>

Легати данас имају велики проблем са простором за само чување артефаката али и за њихово излагање. То се нарочито односи на Музеј града Београда и на Музеје позоришне уметности Србије и Војводине. Њихови предмети су често расути на више адреса, а потенцијални корисници често не знају у којој институцији се налази неки легат јер је често невидљив за јавност. Али, и у овако тешким условима, ове институције вредно раде и приређују изложбе.

„Начин примања поклона и легата није јасно дефинисан законски, недовољно су одређени критеријуми прихватања” – сматра Ивана Симеоновић Ћелић. – „Често се догађало да поједини предмети потпаду под власништво одређених институција, по принципу поклону се у зубе не гледа, а да касније нико не зна шта ће с њима. Већина поклона и завештања је мртво слово на папиру, односно немају право место у култури. Проблем представља и недостатак репрезентативног простора за излагање.”<sup>11</sup>

Миодраг Б. Протић сматра да је Легат Марка Ристића трагична тема за Београд, Србију и Европу. Легат који обухвата визуелну продукцију групе београдских надреалиста и садржи 78 уметничких дела поклоњен је Музеју савремене уметности. Ристићева је жеља била да другим, главним делом легата (архив и библиотека од 10.000 капиталних књига, преписка) управља београдска Универзитетска библиотека. Утврђено је да је реч о највећем документационом центру и архиву париског и светског надреалистичког покрета. Након смрти Ристићеве супруге, Протић је реаговао и захваљујући Никши Стипчевићу САНУ је преузела онај други, великовни, баснословни део његовог завештања. Апсурд је да стан Марка Ристића, простор легата, бива додељен другој породици! Гојко Тешић<sup>12</sup> наглашава да је Музеј српског

---

10 Упоредити: Јованов, Ј. нав. дело, стр. 264.

11 Матовић, Д. (2. фебруар 2014) Лубарда под кључем, Црњански у кутијама, *Вечерње новости*; Доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:476306-Lubarda-pod-kljucem-Crnjanski-u-kutijama>.

12 Тешић, Г. (8. јун 2006) Скандалозна тишина / Мржња српске традиције, *НИН*.

надреализма могао бити у Ристићевом стану и тако би се Београд уписао у листу важних институција модерне европске културе па и светске књижевне авангарде.<sup>13</sup>

Скандал с нестанком стотинак књига из легата Данила Киша у Библиотеци САНУ пре десетак година брзо је заташкан. Наиме, Кишова прва супруга Мирјана Миочиновић је његову личну библиотеку поклонила САНУ (претходни договор са Универзитетском библиотеком није уродио плодом).<sup>14</sup>

Индикативан је случај бивше фабрике „Синтелон“ из Бачке Паланке, коју је 2006. године преузела међународна компанија „Таркет“. С обзиром на то да је „Синтелон“ имао веома вредну уметничку колекцију, намера овог предузећа била је да је поклони Музеју савремене уметности у Београду. Проблем је настао када је држава тражила да се на тај поклон плати порез. „Порез је износио 450.000 евра. Наша намера била је да ову вредну колекцију поверимо музеју, управо зато да би је чували и излагали,<sup>15</sup> речи су Николе Павичића, почасног председника компаније „Таркет“. У збирци се налази око 60 слика, 18 икона и девет скулптура, а највећи део колекције чине дела Петра Лубарде и Риста Стијовића, Надежде Петровић. – Колекција је ипак удомљена, али тек 2017. године.

И даље трају контроверзе око легата Олге Оље Ивањицки. Због одуговлачења с решењем спора између Фонда О. О. Ивањицки који је сликарка основала за живота и државе, ни питање атељеа ни целокупне заоставштине не може да се реши.

Многе драгоцене поклоњене библиотеке (али и колекције слика и других уметничких предмета) запуштене су и тешко приступачне. Због недостатка простора, а делом и због друштвено-културне климе која није наклоњена оваквом виду доброчинства, многе библиотеке ретко примају књиге и рукописну грађу на поклон. „Отуда се многе драгоцене библиотеке истакнутих стваралаца и јавних делатника,

---

13 Исто. „Несхватљиво је да до данас нико од одговорних није предузео никакве истражне радње јер је реч о вероватно највећем скандалу у српској култури. Да ли ће одговорни ући у траг онима који су отуђили десетине Брегонових писама, неких изузетних и ретких уметничких вредности – остаје нам да још, ко зна колико времена, чекамо на одгонуку.“

14 М. С. (16. јун 2009) САНУ надокнађује украдено, *Политика*; доступно на: <http://www.politika.rs/sr/clanak/91563/SANU-nadoknadjuje-ukradeno>

15 Видети: Борђевић, М. (10. април 2014) Колекција бившег *Синтелона* одлази у Галерију Матице српске, *Политика*; доступно на: <http://www.politika.rs/sec/clanak/289616/Kolekcija-bivseg-Sintelona-odlazi-u-Galeriju-Matice-srpske>.

---

на основу којих би се могао реконструисати не само њихов живот већ и дух времена у коме су стварали, често продају у антикварницама на комад, а у понеком случају и као стари папир, на килограм! И тај податак на свој начин сведочи о духу времена и беспућу на коме су се нашли легати, којима осим правног недостаје и културни субјективитет.<sup>16</sup> Додали бисмо – и дигнитет.

У законодавствима друштава у којима је филантропија на вишем нивоу него код нас, знатно су повољније пореске и друге погодности које држава обезбеђује појединцима који желе да део свог богатства прелију у задужбине, легате и хуманитарне фондове.

Институција културе која брине о 19 легата, а која је, иако основана 1903. године, доскоро (пуних 115 година) била без своје зграде, јесте Музеј града Београда. У саставу ове установе су и два легата чије је стање објеката проблематично, мада су отворени за јавност – Музеј Томе Росандића и Музеј Јована Цвијића. Музеј града Београда је, суочавајући се с вишедеценијским проблемима везаним за чување, одржавање и излагање културне баштине, ипак, са мање или више успеха, предузимао мере заштите и представљао јавности вредну културну баштину коју похрањује.

У Београду је за легате задужен Секретаријат за културу. Имовина је основ настанка, трајања или нестанка легата, али код нас легати не функционишу као правна лица (за разлику од задужбина и фондација), и, строго узевши, немају своју посебну имовину. У организационом, материјалном и правном смислу легат се наслања на установу културе којој је придодат. Индикативно је да легати нису у задовољавајућој мери препознати од стране нашег законодавца, упркос својој племенитој сврси. Актуелни Закон о задужбинама и фондацијама<sup>17</sup> и не спомиње легате. У оквиру поглавља о наслеђивању на основу завештања (завештајно наслеђивање), о легатима (испурука) говори само Закон о наслеђивању РС<sup>18</sup> (само 14 чланова)<sup>19</sup>.

---

16 Алексић, М. (2010) *Задужбине културе Србије и јавност*, Београд: Чигоја штампа, стр. 102.

17 Закон о задужбинама и фондацијама, Сл. гласник РС, бр. 88/2010 и 99/2011 – др. Закон. Доступно на: [https://www.paragraf.rs/propisi/zakon\\_o\\_zaduzbinama\\_i\\_fondacijama.html](https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zaduzbinama_i_fondacijama.html).

18 Закон о наслеђивању, чл. 141–154.

19 С правног становишта легатом се бави Снежана Миладиновић у својој студији „Легат – кроз правну науку и законодавство“ (2010) Београд: Задужбина Андрејевић.

---

*Кућа легата*

Кућа легата је јединствена институција задужена за решавање проблематике легата у Београду и посредно Србији. Требало би да представља круну легатства у држави. Годишњама се група истакнутих јавних радника у култури борила да се формира Кућа легата и када је 2004. године Скупштина града Београда коначно основала ову културну установу – она је добила само делимичне ингеренције, недовољно званичне подршке и веома мало финансијских средстава. У оквиру визије и мисије Установе културе – Куће легата, између осталог, предвиђено је установљење сталне изложбе уметничких дела из београдских легата, постојећих и новопримљених, као и формирање документационог центра који би сакупљао све важне чињенице о легатима у Београду, Србији и свету.

У (рестаурираној) згради у Кнез Михаиловој 46 требало би да егзистира стална поставка – избор из легата која би се повремено мењала. Упркос околностима, ова институција ипак шири своју делатност, повећава број легата у свом саставу; урађене су значајне поставке и публикације, рестаурације дела (пре свега Петра Лубарде) и сл., али сматрамо да су могућности за њену делатност велике, а потребе за тим још веће (јер музеји веома тешко функционишу), под условом да законски Кућа легата добије више одговорности и над легатима који нису у њеном саставу а поклоњени су граду Београду од 1955. године, што сада није случај и што свакако не зависи од Куће легата.<sup>20</sup>

Оснивање и рад Куће легата, представља велики успех, али, истовремено и одређени промашај. У свом 16-годишњем постојању и раду Кућа легата преузела је веома озбиљно бригу о неколико постојећих легата који су били у веома лошем стању, као и о неколико нових легата чија је обрада започета. У релативно кратком року, тако, решени су неки нерешиви дугогодишњи проблеми, као што је катастрофално стање бившег Атељеа Петра Лубарде... Кућа легата, нажалост, ни данас нема сталну поставку легата који су јој поверени, што сматрамо неопходношћу. Такође, Кућа легата ни до данас није добила статус установе заштите – музеја па тако није решен њен формално-правни статус. Највећи промашај, међутим, промена је иницијалне идеје и датости да фокус Куће легата буде у згради у Кнез Михаиловој 46, као у „дому за све легате” по иницијалној идеји београдских уметника, историчара уметности и интелектуалаца. Ова зграда никад

---

20 Видети: Из одговора на Упитник Ирине Суботић (у оквиру докторске дисертације Божић, Ј. *Легати у културној политици РС*).



није реновирана, услови у њој су веома лоши. Награђивани, грандиозни пројекат Музеја на 1300м<sup>2</sup> је, у међувремену застарео, канцеларије запослених нису пресељене у ову зграду већ у легат Петра Лубарде, и тиме су изгубљене почетне, задате димензије и значај ове установе, те је Кућа легата у сущтини сведена на својеврсни „сервис“ за легате.<sup>21</sup>

Ова установа данас удомљује једанаест легата, од којих су два (Риста Стијовића и Вељка Петровића) у лошем стању и нису доступна за јавност. Они деле исту судбину – никада нису били отворени за јавност а санација још увек није могућа јер град Београд и даље води дугогодишње спорове са станарима у поменутим објектима.

Осврнимо се на историјат Куће легата. Након многобројних проблема с постојећим легатима које је град Београд прихватио (преко 60) током осме деценије 20. века, Недељко Гвозденовић и Љубица Цуца Сокић покренули су иницијативу оснивања институције која би се бринула о легатима. Године 1982. у Београду је потписан „Договор о спровођењу јединствене политике прихватања, чувања, одржавања и излагања поклона и легата.“ Из овог Договора се види да је материја поклона и легата обједињена проблемски.

Том приликом је први пут верификована замисао да се за потребе излагања легата у Београду отвори заједничка галерија. Најугледнији представници старије послератне генерације уметника (Недељко Гвозденовић, Петар Лубарда, Ристо Стијовић, Олга Јанчић) већ су били завештали своја дела граду или су били спремни да то учине уколико буду утемељени прописи и донет закон о легатима. Овим легатима придружили би се и опуси Љубице Сокић, Стојана Ђелића, Миодрага Б. Протића, Миленка Шербана и многих других уметника. Миодраг Б. Протић (1922–2014) ипак није оставио свој легат новоформираној „галерији легата“, већ Музеју савремене уметности.<sup>22</sup>

Јуна 1993. године у Панчеву је одржан симпозијум на републичком нивоу „Легати и будући легати у Србији“ с важним закључцима и даљим смерницама<sup>23</sup>. Установљен је Одбор за формирање установе „Кућа легата и поклона у власништву града Београда“ 14. јуна 1995. године. У име Одбора његов

---

21 Видети: Из одговора на Упитник Ане Поповић-Бодрожа (у оквиру докторске дисертације Божић, Ј. *Легати у културној политици РС*).

22 Запитајмо се зашто је донео баш такву одлуку...?!

23 Видети: Гласник (1994) *Прилози за науку, уметност и културу*, бр. 5, стр. 3. Организатор скупа био је Народни музеј у Панчеву. У организационом одбору симпозијума били су: Вера Јовановић, Ксенија Марковић, Ирина Суботић, Светлана Михајловић, Бранко Лазић.

---

председник Миодраг Б. Протић Скупштини града доставља елаборат „Проблем легата и потреба оснивања Галерије легата у Београду” 13. 12. 1995. године – на који никад није добијен одговор.

Одбор се никада није састао, а Протићевој студији замео се траг. Марија Алексић покушала је да уђе у траг овом елаборату у Секретаријату за културу, нажалост, неуспешно.<sup>24</sup> Срећом, захваљујући Ивани Симеоновић-Ћелић, пружена нам је на увид целокупна документација о оснивању Куће легата, која сведочи о упорној борби за формирање једне Галерије легата групе изузетних културних посленика који су се деценијама безуспешно обраћали градским и републичким оцима.<sup>25</sup>

Што се тиче излагачке политике и праксе Куће легата, изложбе легата се у галеријском простору у Кнез Михаиловој<sup>26</sup> не приређују довољно често; ова галерија могла би да има више динамичнијих сопствених изложби, едукативних програма и сл, а мање гостујућих, тачније, да не буде (често) само простор за изнајмљивање и излагање. Кућа легата, нажалост, није постала дом за све легате, према иницијалној идеји чланова Одбора. Изузетна зграда у Кнез Михаиловој 46 никад није адекватно реновирана, канцеларије запослених пресељене су у Легат Петра Лубарде и „тима су изгубљене почетне, задате димензије и значај ове установе”.<sup>27</sup>

### *Легати – примери добре праксе*

Кад је у питању системска, целовита заштита, коришћење и презентација легата у Србији, пример најбоље праксе свакако представљају Спомен-збирка Павле Бељански и Галерија Матице српске у Новом Саду. Треба свакако истаћи и ове легате: Спомен-збирку Христифора Црниловића (Манакова кућа, Етнографски музеј), Музеј афричке уметности (Збирка Веде и др Здравка Печара) у Београду, Галерију Милене

---

24 Видети: Алексић, М. нав дело, стр. 98.

25 Међу њима су, између осталих, министри културе Жељко Симић и Ђоко Стојичић, помоћник министра Јован Деспотовић, градоначелник Небојша Човић, Горица Мојовић, Тања Петровић и Нада Поповић-Перишић из Секретаријата за културу, секретар Секретаријата за културу Бојана Борић-Брешковић, Миленко Кашанин из Скупштине града и др.). Новинар Саво Поповић сликовито је описао напоре шачице ентузијаста: „Како која екипа дође на власт, а они куц-куц на врата!”

26 Према нашим сазнањима и увиду, простор у Кнез Михаиловој 46 је неуслужан (прокишњава, нема грејања, канцеларије за кустоса, тоалета).

27 Из одговора на Упитник Ане Поповић Бодрожа (у оквиру докторске дисертације; Божић, Ј. *Легати у културној политици РС*).

---

Павловић Барили у Пожаревцу, Галерију Милан Коњовић у Сомбору, Галерију Сава Шумановић у Шиду.

Нову музеологију препознајемо у антиелитизму, култури свакодневља, акценту на публици, презентацији, интерпретацији, интерактивности. Изграђујући нови идентитет у циљу репозиционирања својих збирки као савремених музејских установа оријентисаних према потребама потенцијалних посетилаца и новим трендовима у музеологији, стручњаци Спомен-збирке Павле Бељански и Галерије Матице српске посебну пажњу су посветили онлајн и дигиталној презентацији. Тако је Збирка Бељански постала 31. октобра 2012. године прва и за сада једина музејска институција у Србији укључена у мултинационални пројект *Google Art Project*<sup>28</sup> који окупља 180 елитних музеја из 40 земаља света. Спомен-збирка Павле Бељански живо је и динамично културно место где се поред сталне поставке нижу и актуелне изложбе које се увек, тематски или на неки други начин, надовезују на језгро колекције. Овај изузетак потврђује правило о полумртвим легатима наше престонице.

Галерија Матице српске сведочи о 175 година богате традиције која се у овом часу асолютно прилагођава свим потребама, могућностима, жељама; Галерија има своје фондације, пријатеље, велику потпору, прима велики број легата које на најбољи начин збрињава; ти легати су достојанствено примљени, још лепше приказани, као недавно легат Саве Степанова (2019). Једном речи – Галерија Матице српске представља узор савремене музеологије.<sup>29</sup> У контексту нашег дискурса о легатима, треба свакако нагласити установљивање модела поклон-збирки као посебног типа изложби ГМС који успешно траје већ три деценије.

Спомен-збирка Христифора Црниловића (Манакова кућа, Етнографски музеј) и Музеј афричке уметности (Збирка Веде и Здравка Печара) у Београду истичу се у свом раду, поред богате изложбене делатности, и радионицама (школама) традиционалних заната и посебним едукативним програмима.

Сагледавајући рад успешних легата у Србији које смо већ апострофирали, постаје много јасније зашто су баш ове институције посебне у музејском свету и могу послужити као узор. Предуслови које је неопходно обезбедити како

---

28 Видети: <https://artsandculture.google.com/partner/the-pavle-beljanski-memorial-collection>.

29 Видети: *Остави све и читај: Ирина Суботић*, (разговор са Горицом Зарић), 28. јануар 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=EzFHYQyp2As>

---

би читава сфера легатства боље функционисала били би:<sup>30</sup> стварање јединственог регистра легата у Србији и њихова класификација; стратегија ревитализације легата у оквиру јединствене националне културне стратегије; повезивање мреже или појединих легата са системом образовања (са Одељењима за историју уметности и туризма, Центром за музеологију и херитологију Филозофског факултета, факултетима и академијама за ликовну, примењену и драмске уметности, Катедром за библиотекарство и информатику).

*Елементи стратегије за  
будућност легата у Републици Србији*

Не би требало губити из вида да су три четвртине музејских, библиотечких, па понегде и архивских фондова доспели у баштинске установе управо као легати појединаца. Стога је правно и материјално сређивање ове материје од изузетног значаја за целокупно друштво. Али, пошто та значајна област није ваљано дефинисана, долазимо у ред земаља одакле, с благословом надлежних или без њега, најдрагоценији предмети за духовни развој народа одлазе нетрагом и у огромним количинама. Културна политика Републике Србије не поклања легатима довољно пажње, није на прави начин схваћен значај збирки културних добара и хуманистичких порука дародаваца за будућност државе.

С обзиром на прелиминарни увид до кога смо дошли кад је у питању место легата у културној политици Републике Србије (поготово на и даље генерално несређене прилике с београдским легатима), сматрамо да је неопходно установити један општи законски оквир којим би се регулисала компликована материја легатства. О законском уређивању сфере легатства говоримо само као о обавезном полазишту, као о оријентуру, потпуно свесни да је ову широку и разнородну материју немогуће „покрити једним кишобраном”, будући да ће увек, у пракси, бити примера решавања ове проблематике *ad hoc*.

У домену законске регулативе предлажемо да се сачини посебан Правилник о легатима као подзаконски акт Закона о културним добрима, чиме би се утврдила мерила пријема легата и поступања с њима.<sup>31</sup> Наравно, претходно је неопходно донети нови Закон о културним добрима, будући да је постојећи из 1994. године одавно застарео и

---

30 Упоредити: Јованов, Ј. нав. дело, стр. 265.

31 Правилник о пријему нових легата који је Кућа легата донела 2006. године могао би генерално бити модел и путоказ за будући Правилник о легатима.

практично неупотребљив. Може се размотрити и предлог да се област легата регулише у делу Закона о задужбинама и фондацијама, односно да се придода овом Закону.

Предлажемо да се при Министарству културе и информисања Републике Србије оформи специјализовани Одбор састављен од врхунских стручњака различитих профила који би имао овлашћење да у одређеном року начини основни увид у целокупно функционисање легатства на нивоу државе.

У свету су легати третирани, изједначени као и свако друго културно добро. Код нас институција легата нема недвосмислен правни статус, није сасвим јасно да ли је код легата реч о културном добру или чину даровања.

Може се размишљати и у правцу формирања једног међуминистарског тела које би било задужено за легате, а подразумевало би сарадњу неколико министарстава – Министарства културе и информисања, Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Министарства туризма. Уз то, проблематику легата би требало решавати кроз међусекторску сарадњу јавног, приватног и невладиног сектора.

У закону (правилнику) о легатима нужно је утврдити појам, карактеристике и значење легата будући да се он често меша са институцијом задужбине и фондације. Док у задужбини задужбинар оставља новчани износ или ауторска права зарад одређене намене, легатор оставља своја покретна и непокретна културна добра на бригу и старање друштву. А то, за разлику од задужбине и фондације, изискује даља стална улагања у одржавање, проучавање и презентовање објекта. Треба порадити и на финансијском статусу и подршци легатима.

Функционисање институције легата у Србији у условима транзиције, односно у међусобном прожимању политике, економије, бурног технолошког развоја, демографских премештања и друштвених промена, сложен је процес у коме се мора обезбедити: реафирмација и популарисање културе филантропије; чвршћа комуникација с разнородним сегментима јавности и ширење добротних идеја и активности; информисање шире јавности о традиционалној утемељености и циљевима легатства; усклађивање с променама у целокупној законодавној сфери; треба на нивоу Републике сачинити обједињени попис свих заоставштина, легата, библиотека целина, библиотека легата и архивског материјала у свим институцијама у Србији.

Сматрамо да је први корак у очувању баштине – њено поштовање, постојање развијене свести и односа према

сопственој прошлости и традицији. На путу стварања праве интелектуалне, моралне и духовне елите која има осећај за опште добро, неопходно је деци и младим нараштајима изграђивати свест о вредности културног и уметничког наслеђа. На том путу немерљив је значај уметничког образовања у школама за формирање образоване, оплемењене публике која ће ценити и легате.

Да би се дошло до могућих решења бољег функционисања легата у Србији пре свега треба заинтересовати, анимирати културну и ширу јавност за ову материју да би се доспело до институција које доносе одлуке. Најпре треба спровести обимно истраживање стања и проблема у легатству, а затим организовати серије јавних дебата заинтересованих страна као партиципативни модел одлучивања.

За оптимално позиционирање легата на културној мапи Србије неопходно је побољшати њихову комуникацију с публиком и презентовати их на прави начин. У културној политици РС важно је имати на уму нова светска решења кад је у питању излагачка делатност уметничких колекција па и легата. Традиционалне уметничке колекције и збирке добијају ново, значајније место унутар система нових комуникацијских вредности.

Укључивање баштине у живот заједнице и савременог друштва културну политику све више усмерава на међуресорну, међусекторску и међуминистарску сарадњу између културе, просвете, туризма и других ресора унутар јавног, приватног и цивилног сектора. У контексту културног предузетништва, брендирања градова и „економије искуства”, сарадње институција културе с привредом, бизнисом и туризмом видимо простор и атмосферу за значајнију улогу легата у креирању културолошке матрице локалне заједнице и подизању едукативних и туристичких потенцијала. У овом контексту примат добија институција креативних или културних индустрија, која представља финансијску будућност културе у Републици Србији.<sup>32</sup>

Оптималан начин заштите културних добара, па и легата као важног елемента културног и уметничког наслеђа, свакако је њихова дигитализација. Република Србија и САНУ залажу се за успостављање стандарда за дигитализацију који би

---

32 Видети: Божић, Ј. (2019) *Легати у културној политици Републике Србије*, докторски рад, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, стр. 254-257.

били сагласни са прописима Европске уније. Још увек у нашој држави не постоји правна регулатива у овој области.<sup>33</sup>

Важан датум у историји донаторства у Србији представља 17. октобар 2017. године када је потписивањем протокола о донацији колекције компаније *Таркет* Галерији Матице српске направљен преседан, будући да је *ad hoc* Влада Републике Србије (премијерка Ана Брнабић) на иницијативу Министарства културе и информисања РС и министра Владана Вукосављевића, пронашла порески модел по којем је компанија ослобођена додатних финансијских трошкова, јер још увек не постоје законом регулисане пореске олакшице за донаторство.

„То је изузетно важно за Србију, посебно у људском смислу, јер примера донаторства и задужбинарства недостаје да би друштво било другачије. Најмање што је могла Влада јесте да издвоји 11,64 милиона динара из буџета за плаћање пореза на додату вредност за донацију уметничких дела”, навела је Ана Брнабић.<sup>34</sup>

Министар културе и информисања РС Владан Вукосављевић рекао је том приликом да предложена стратегија развоја културе предвиђа пореске олакшице које недостају да би донаторство било враћено на главну сцену.<sup>35</sup> Уметничка дела која су овом приликом поклоњена проглашена су за културно добро Србије, чиме је, како је речено на свечаности, омогућено да део културног наслеђа једне привредне компаније постане државно власништво и од приватног постане јавно добро свих грађана Србије.

Управница Галерије Матице српске Тијана Палковљевић Бугарски и генерални директор компаније *Таркет* Мирослав Окука потписали су уговор о поклону. Брнабићева је посебно захвалила Николи Павичићу, некадашњем директору „Синтелона” а од 2002. године почасном председнику *Таркета*, који није дошао у искушење да ова уметничка дела прода на тржишту, домаћем или иностраном, већ их је сачувао и помогао да она доспеју на право место – у галерију

---

33 Видети: *Културна добра као необновљив ресурс /примена дигитализације у заштити културних добара*, Фира.рс. 16. 10. 2018. Доступно на: <https://fira.rs/kulturna-dobra-ka0-neobnovljiv-resurs-primena-digitalizacije-u-zastiti-kulturnih-dobara/>.

34 Видети: Брнабић, А. (17. октобар 2017) Нема развоја Србије без фокусирања на културу, Н1, Доступно на: <http://rs.n1info.com/a335611/Vesti/Kultura/Brnabic-Nema-razvoja-Srbije-bez-fokusiranja-na-kulturu.html>.

35 Исто.

најстарије културне институције српског народа.<sup>36</sup> Никола Павичић добио је национално признање „Капетан Миша Анастасијевић“<sup>37</sup> 2018. године за животно дело, континуирани допринос предузетничке културе и подстицај правих вредности у свим сферама друштва.

### *Легати и приватне уметничке колекције*

Колико негујемо културу сећања, филантропију, колико подстичемо бригу о заоставштини великана, легатима? Артефакти и збирке приватних галериста и колекционара данас су често бољи показатељи онога што вреди и шта је актуелно у том домену стваралаштва, него оно што видимо на самим изложбама па и у музејима.

Последње три деценије музејске установе у Републици Србији често нису биле у финансијској могућности да откупљују уметничка дела, док су бољестојећи приватни колекционари долазили у посед драгоцених збирки. Приватне збирке представљају огроман неискоришћени фонд у култури Републике Србије. То је читав блок културе који једноставно не живи, односно живи на маргини друштвене свести и бриге. Указујемо на значај формирања, заштите и представљања приватних уметничких колекција, будући да не треба губити из вида да су многе озбиљније збирке у прошлости на крају поклоњене друштву. Под повољним условима многи колекционари били би и данас спремни да те колекције уступе држави као легате.<sup>38</sup>

Као значајан тренд, уочено је да данас у савременој културној политици, односно понуди, мањи музеји привлаче све већу пажњу јавности. Они су у прилици да диктирају дешавања на културној сцени, посебно у мањим срединама. Зато је чест случај да приватне колекције, адекватно представљене, привлаче већу пажњу публике од великих музеја. Истичемо *Балканкулт фондацију* која ради на промовисању вредности приватних колекција као културних ресурса у контексту привредног развоја, али и на унапређењу положаја у коме су

---

36 Симић, Ј. (17. октобар 2017) Матици српској ремек-дела на поклон, *Вечерње новости*, Доступно на: <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:691190-Matici-srpskoj-remek-dela-na-poklon>

37 Видети: <http://backapalankavesti.com/2018/04/23/tarkett/>; Национално признање „Капетан Миша Анастасијевић“ додељује се од 2001. године.

38 Видети: Божич, Ј. (2019) *Легати у културној политици Републике Србије*, докторски рад, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд, стр. 244-254. Доступно на: [http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Jadranka\\_Bozic\\_Disertacija\\_FPN.pdf](http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Jadranka_Bozic_Disertacija_FPN.pdf)

---



се нашле приватне колекције и њихови власници вољни да их ставе на увид јавности.

Искусство нас учи да је судбина готово свих озбиљнијих збирки да махом заврше као поклон друштву, па подсећамо на Спомен-збирку Павла Бељанског и Поклон-збирку Рајка Мамузића, а ту су и Милена Барили, Лубарда, Христифор Црниловић, Веда и Здравко Печар и многи други дародавци. Питање је који би био начин да се данашње приватне збирке, уз потпуну сатисфакцију власника, једног дана уступе друштву.

Награда „Златни венац,”<sup>39</sup> коју Министарство културе Србије додељује за посебан допринос развоју културе кроз меценатство и донаторство, додељена је Мадлени Цептер<sup>40</sup> 27. децембра 2010. године. Она је, како се наводи у саопштењу, „високим критеријумима уградила своје име и значајна материјална средства у културу и уметност данашњице, што представља прави подвиг који траје већ деценијама”.

### *Закључци*

О бројним легатима који се чувају у оквирима институција културе или који постоје као засебне меморијалне установе у Србији, нарочито Београду, последњих деценија чују се углавном критике и жалопојке. Такво стање је свакако алармантно, нарочито када се има у виду да су прве збирке у тек основаним институцијама националне културе настале управо захваљујући личном залагању и донацијама истакнутих грађана, уметника, књижевника, научника и других стваралаца.

Легат је галантан гест оног који поклон даје, али и велика обавеза за оног који га прима. Код нас ти дарови често заврше далеко од очију јавности – у депоима, архивима, оронилим кућама и становима. Због беспарице или небриге, тек многобројни легати у Београду и Србији драматично су запуштени. Легати су само један део комплексне слике баштине којом у овом часу код нас доминира одсуство јасне културне политике. Дефинисање културне политике је предуслов, темељ за даље разрешавање свих проблема и питања везаних између осталог и за легате.

---

39 Видети: [https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav\\_category=1087&yuuu=2010&mm=12&dd=27&nav\\_id=482183](https://www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=1087&yuuu=2010&mm=12&dd=27&nav_id=482183); Није нам познато да ли је ова награда додељивана после 2010. године.

40 Њене задужбине су: здање Опере и позоришта Мадленијанум, Музеј Цептер, фонд за стипендирање младих уметника, спонзорисање културних манифестација и др.

Свест људи о филантропији као битној димензији будућности културе српског народа апсолутно није довољно развијена: у време комунизма / социјализма та грађанска свест је сматрана буржоаским девијацијама, а ми смо и касније, од деведесетих година прошлог века, перманентно рањено друштво промењених критеријума, оштећеног морала, без осећања за праве вредности. Затим, постоји значајно неповерење према држави и њеним институцијама због превише злоупотреба и немарног одношења према културним добрима у прошлости.

Ситуација с легатима је одраз свеукупне политичко-економске ситуације у Републици Србији, с посебним освртом на немаран однос према култури. Потребно је пре свега луцидно и критички суочити се с постојећим стањем ствари, затим „сејати” добре идеје и умрежавати се. Добро је да у Србији постоје светлији примери ( пре свега у Војводини), али овакво стање је могуће кориговати, променити иако су то спори процеси који се ипак могу знатно убрзати кад постоје снажна воља и права интелектуална, морална и духовна елита.

Легати говоре о великој културној традицији као и о значајним, часним људима који су допринели општем напретку тако што су одлучили да своје колекције или заоставштину поклоне на добробит свима. Значај свега овога за грађење националног и културног идентитета Републике Србије се недовољно користи, с обзиром да се 90% легата налази у депоима музеја, галерија, библиотека и архива. Данас 80% светских музејских фондова сачињавају легати, па је већ овај податак довољан да схватимо да без легата не би било музеја нити светске културне баштине.

Култура и културна политика у посттоталитарним земљама у транзицији као што је Република Србија и даље су дубоко зависне од старог, традиционалног модела културне политике и организације система институција. Савремена културна политика, тржишно оријентисана, у функцији културног менаџмента заснованог на концепту „мешовите културне економије” и комерцијалног спонзорства, требало би да настане као резултат дијалога међу секторима који сви носе свој део одговорности за њен развој. Кључну функцију за дефинисање културне политике треба и даље да има држава, тј. јавни сектор, (установе културе на националном и градским нивоима); приватни, профитно оријентисани део културног сектора носи собом спремност на ризик, окренутост будућности, експерименту, док у трећем, цивилном, невладином сектору постоји највећа спремност и највећа стручност за питања рада с публиком.

Посебан проблем представљају непокретни легати – куће с поклоњеним уметничким колекцијама (пре свега у саставу Музеја града Београда и Куће легата) због немогућности финансирања ових објеката и проблема са станарима. Поред санације непокретности и конзервације предмета, посао анимације посетилаца мора да се ради стручно и константно јер је у супротном обнова легата узалудна.

Сматрамо да би задужбинарство и легатство најбоље било ујединити у једну природну целину, будући да је засада ова област подељена - легати су под надлежношћу градске управе, док задужбине и фондације води републичко министарство.

С обзиром на то да се легати данас налазе у правном беспућу и да су културолошки и друштвено недовољно подржани и промовисани, мора се порадити на подизању њиховог друштвеног значаја и угледа. И поред знатних напора учињених у овој области, између осталог и оснивањем Куће легата, а потом и трудом многих установа и појединаца, стање легата је веома неуређено, запуштено и тешко, захтева много пожртвованог рада. Легати су последњих деценија били сматрани баластом пре него поклоном. Успостављање системске бриге о легатима током протекле деценије (Кућа легата) доводи до одређеног помака у овој сфери културне политике и схватања легатства као темеља музеологије.

У Србији је још прејако ослањање на јавни сектор и његове институције. Приватна својина и институције цивилног друштва још увек нису развијене и правно позициониране тако да могу да подстичу филантропију. Треба успоставити јавно-приватно партнерство, али наше јавне установе немају довољно капацитета а приватна лица немају иницијативу.

У културној политици Србије још увек доминира буџетско финансирање културе. Кад је у питању обезбеђивање средстава из предприсупних фондова ЕУ (ИПА фондови), пројеката УНЕСКО-а и других међународних извора финансирања предвиђених за културу – нажалост, за овај вид директног финансирања културе у Србији карактеристичан је изузетно мали проценат интересовања и искоришћења. Обезбеђивање сопствених прихода субјеката у култури пресудно је за опстанак наше културе у наредном периоду (самофинансирање).

Легати тек треба да изграде, односно поврате, постојанији јавни углед и репутацију. Неопходан је рад на неговању филантропије код младих (кроз образовни и медијски систем), боља комуникација с потенцијалним легаторима, контрола и надзор над легатима. Односи с јавношћу и медији

имају незаобилазну улогу у раду легата. Та комуникација мора бити континуирана, добро организована и обострано мотивишућа како би се повратило поверење најшире јавности у делатност легатора и легатара, побољшала репутација непрофитног сектора у целини и увећала армија људи вољних да део своје имовине дарују „на ползу отечеству.”

\*\*\*

Највећа збирка икона у Србији, Легат Паве и Милана Секулића који је у саставу Музеја града Београда а који је годинама био скрајнут, последњих месеци се обнавља и до краја године би требало да буде отворен за посетиоце.<sup>41</sup> Надамо се да ће и други легати поћи за овим примером!

#### ОДАБРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Алексић, М. (2010) *Задужбине културе Србије и јавност*, Београд: Чигоја штампа.

Божич, Ј. (2019) *Легати у културној политици Републици Србије*, докторски рад, Факултет политичких наука, Универзитет у Београду, Београд; доступно на: [http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Jadranka\\_Bozic\\_Disertacija\\_FPN.pdf](http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Jadranka_Bozic_Disertacija_FPN.pdf)

Драгићевић-Шешић, М. и Стојковић, Б. (2011) *Култура: менаџмент, анимација, маркетинг*, Београд: Слио.

Јованов, Ј. (2010) Легати у Србији, *Рад музеја Војводине*, бр. 52, стр. 257–269.

Миладиновић, С. (2000) *Легат – кроз правну науку и законодавство*, Београд: Задужбина Андрејевић.

Огњевевић, Т. Уметничка колекција и њени потенцијали у савременој комуникацији (с посебним освртом на Спомен-збирку Павла Бељанског), у: *Зборник радова. Научни скуп посвећен П. Бељанском*, (2013) Нови Сад: Спомен-збирка Павла Бељанског, стр.10-16.

*Остави све и читај: Ирина Суботић* (28. јануар 2020), разговор са Г. Зарић, Доступно на: <https://www.youtube.com/watch?v=EzFHYQyp2As>

Поповић-Бодрожа, А. (2013) *Кућа легата: оснивање и изложбе легата (2004–2009)*, хабилитациони рад за звање вишег кустоса у Народном музеју у Београду.

Протић, М. Б. (2009) *Нојева барка 3*, Београд: СКЗ.

---

41 Видети: Васиљевић, Б. (24. јун 2020) Обнова легата с највећом колекцијом икона, *Политика*. <http://www.politika.rs/scc/clanak/456965/Obnova-legata-s-najvecom-kolekcijom-ikona>

---

Jadranka Božić  
National Library of Serbia, Belgrade

FATE OF BEQUESTS AS A SIGN  
OF CRISIS OF THE SERBIAN SOCIETY

Abstract

We are currently laying down a basis for the development of a strategy for building a modern concept of legacies within the cultural policy of the Republic of Serbia. Improvement of the concepts of legacy and endowment activities in general, as part of cultural heritage, is of incomparable importance for the cultural policy of the Republic of Serbia. As an inseparable segment of the universal cultural matrix, legacies share the fate of society as well as the challenges that museums, galleries, libraries and archives face today. Based on the state of legacy in Serbia, we have mapped key problems in this area of activity in which, among other things, it is necessary to establish a general legal framework that would regulate the complicated issues of legacy on a national level, which would cover (and ultimately solve) an entire conglomerate of difficulties, issues and dilemmas that legators and legatees face. Defining cultural policy is a precondition, a foundation for further resolution of all problems and issues related, among other things, to legacies.

**Key words:** *philanthropy, endowment, bequests, collecting, cultural heritage, cultural policy of the Republic of Serbia*



Ана Џакић, *Ход по жици*,  
уље на платну, 80x120 цм, 2015.